

кове, досить обережне, але ж визнання необхідності змін, перші кроки стратегічних підходів до їх вирішення. Визначальним на цьому шляху, на наш погляд, є впевненість у власних силах, мобілізаційна здатність профспілок до формування кращої економіки і кращого суспільства для людини.

1. Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія / Хома Н.М. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 499, 507. 2. Хайман Р. Профсоюзи Західної Європи: тяжелі часи, складні рішення / Р. Хайман, Р. Гамбрелл-МакКормік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/naryamki-diyalnosti/mizhnarodna-robota/2535-profsoyuzu-z> 3. В Україні вперше укладено Галузеву угоду в сфері туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/uk/news/37505.html> 4. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України / Молчанова Е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fes.kiev.ua>

УДК 321.01

Т. П. ФЕДОРЧАК

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЧЕХІЇ І МОРАВІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ДЕРЖАВИ

Досліджено зміни, які відбулися в діяльності Комуністичної партії Чехії та Моравії з часу трансформаційних перетворень у чеській державі. Залишаючись партією з чітко вираженою ідеологічною, світоглядною платформою, яка базується на марксистських цінностях робітничого класу, вона водночас є масовою об'єднуючою організацією – партією соціальної інтеграції. Партія має сильний стабільний і дисциплінований електорат з відносно високою ідентифікацією і рівномірною підтримкою у всіх чеських регіонах. У ЦСЄ КПЧМ представляє собою унікальне явище. У жодній з посткомуністичних країн не існує комуністичної партії, яка, продовжуючи традиції своєї попередниці, практично в незмінному вигляді, відіграє настільки помітну роль у партійно-політичній системі країни і має підтримку виборців.

Ключові слова: Чеська Республіка, Комуністична партія Чехії та Моравії, парламент, вибори, влада, демократія, ідеологія, трансформація.

Федорчак Т.П. Коммунистическая партия Чехии и Моравии в политической жизни государства

Исследованы изменения, которые произошли в деятельности Коммунистической партии Чехии и Моравии со времени трансформационных преобразований в чешском государстве. Оставаясь партией с четко выраженной идеологической, мировоззренческой платформой, которая базируется на марксистских ценностях рабочего класса, она одновременно является массовой объединяющей организацией – партией социальной интеграции. Партия имеет сильный стабильный и дисциплинированный электорат с относительно высокой идентификацией и равномерной поддержкой во всех чешских регионах. В ЦСЄ КПЧМ представляет собой уникальное явление. Нив одной из посткоммунистических стран не существует коммунистической партии, которая, продолжая традиции своей предшественницы, практически в неизменном виде, играет столь заметную роль в партийно-политической системе страны и имеет поддержку избирателей.

© ФЕДОРЧАК Тетяна Петрівна – доктор політичних наук, професор кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Ключевые слова: Чехия, Коммунистическая партия Чехии и Моравии, парламент, выборы, власть, демократия, идеология, трансформация.

Fedorchak Tetana. Communist Party of Bohemia and Moravia in the political life of the state

The article explores the changes that occurred in the activities of the Communist Party of Bohemia and Moravia since the transformational changes in the Czech state. Remaining party with a clear ideology, ideological platform, which is based on the Marxist values of the working class, it is also the mass umbrella organization – the party of social integration. The party has a strong stable and disciplined electorate with a relatively high and uniform identification support in all Czech regions. In CEE, the MHRC is a unique phenomenon. None of the post-communist countries there is no Communist Party, which, continuing the tradition of its predecessor, almost unchanged, plays such a prominent role in the party-political system of the country and has the support of voters.

Key words: Czech Republic, Communist Party of Bohemia and Moravia, parliament, elections, power, democracy, ideology, transformation.

У сучасній політичній науці відзначається, що унікальність змін, які переживають посткомуністичні країни, пов'язана з проведенням ними не одного, а відразу декількох надзвичайно важких переходів. Ще на початку 90-х рр. німецький політолог К. Оффе першим звернув увагу на той факт, що в деяких східноєвропейських країнах відбувається «потрійна» трансформація (політична, економічна і територіальна)¹.

У загальному розвитку політичного процесу в країнах Центрально-Східної Європи, особливий інтерес представляє – Чеська Республіка (ЧР). Трансформація в ЧР відразу ж охопила всі сфери життєдіяльності суспільства. Починаючи з «оксамитової» революції, що відбулась 17 листопада 1989 р., і до початку 2013 р. влада незмінно перебувала в руках і відповідальності «правих» сил, яку втілювали два політики – Вацлав Гавел і Вацлав Клаус.

На президентських виборах, які відбувались у два тури в січні 2013 р. (чехи вперше брали участь у прямих виборах президента, раніше його обирав парламент) перемогу здобув колишній прем'єр-міністр і «лівий» соціал-демократ Мілош Земан. А після гучного скандалу, який розгорнувся в червні 2013 р. в оточенні прем'єр-міністра Петера Нечаса і його відставки, президент М. Земан запропонував створити тимчасовий технічний уряд «спеціалістів». Він доручив формування нового уряду Іржі Русноку, який у 2001–2002 рр. працював міністром фінансів в уряді М. Земана. Тож ЧР зробила крен «вліво». Це актуалізує проблему дослідження діяльності ще однієї лівої партії Чеської Республіки – Комуністичної партії Чехії і Моравії (КПЧМ).

Більшість партій, що виникли в Чехії після революції 1989 р. (ліберальні, християнсько-демократичні, консервативні) намагалися зайняти нішу між центром і правою частиною політичного спектра. Тим самим первісне самовизначення партій носило, швидше всього, ідеологічний характер. Втім, усі вони виступали за розвиток держави шляхом економічної і політичної демократії. На політичній арені ЧР стали переважати малі партії правої орієнтації, які очікували, що періодично змінюватимуть одна одну, приходячи до влади, а ліві (соціал-демократичні) партії не матимуть ніяких перспектив, проте час показав, що це був політичний прорахунок².

На останніх виборах XX ст., які відбулись 19–20 червня 1998 р., картина змінилась: владні посади зайняли помірковані «ліві» сили, під керівництвом соціал-демократа М. Земана. Але «ліві» політики прийшли до управління в Чеській Рес-

публіці не лише занадто пізно, а й започаткований ними процес управління досить сильно відрізнявся від того, який склався в регіоні.

Політологів і політичних аналітиків часто турбує питання: як таке можливо, що в Чеській Республіці існує потужна, неререформована комуністична партія?³ Здавалося б, у сучасній відносно стабільній і економічно самодостатній демократичній Чехії відсутній соціальний попит на політичну ідеологію, яку представляють комуністи⁴.

Досліджуючи цю проблему, звернемося до історії розвитку комуністичної партії в державі. Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ) утворилася в травні 1921 р. під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії на основі марксистського лівого крила Чехословацької соціал-демократичної партії (ЧСДП), шляхом об'єднання чеських, словацьких, угорських і закарпатсько-українських комуністичних груп та організацій. Кінець ХХ ст. ознаменувався епохальним явищем, яке можна охарактеризувати як крах державного соціалізму, що спричинив трансформацію всієї політичної системи, в т.ч. перегляд ролі та місця КПЧ у чеському суспільстві. 24 листопада 1989 р. відбувся позачерговий пленум ЦК КПЧ, на якому у відставку були відправлені Генеральний секретар ЦК КПЧ М. Якеш, всі члени і кандидати в члени Президії та Секретаріату ЦК КПЧ. Нове керівництво КПЧ переглянуло питання про місце своєї партії в політичній системі, відмовилося від принципу керівної ролі КПЧ у суспільстві.

29 листопада 1989 р. Федеральні збори Чехословаччини (на той час парламент) внесли зміни у чинну Конституцію. Були скасовані ст. 4 і один з параграфів ст. 6 Конституції про провідну роль КПЧ у суспільстві та Національному фронті. 20 грудня 1989 р. на позачерговому з'їзді КПЧ делегати прийняли «Звернення до громадян ЧССР» і «Заклик до колишніх членів КПЧ», в яких визнали провину КПЧ перед громадянами Чехословаччини і вибачилися за помилки 1948-1989 рр. На з'їзді вирішили сформувати територіальну організацію комуністів Чехії та Моравії в межах КПЧ (з 1990 р. – КПЧС). У 1990 р. КПЧ трансформувалася у федерацію двох комуністичних партій – КПЧМ і КП Словаччини (КПС); у грудні 1991 р. словацькі комуністи вийшли з федерації. КПЧМ була офіційно зареєстрована 28 листопада 1990 р.⁵

Партія позиціонує себе як легітимний спадкоємець КПЧ та духовний продовжувач. Програмна мета партії – соціалізм і демократичне суспільство рівноправних громадян. Ідеологічною основою партії є марксистська теорія, а організаційні принципи включають – колективність дій, принципи самоврядування, широку внутріпартійну демократію. Обравши своїм гаслом «З людьми, для людей», партія виступає проти капіталістичного світоустрою, схиляється до моделі соціального суспільства.

За статутом вищий партійний орган КПЧМ – з'їзд, який Центральний Комітет КПЧМ скликає, зазвичай один раз на чотири роки. Сучасна членська база партії – майже 70 тис. членів. Від КПЧМ відкололися і створили свої організації сили, які прагнули реформувати її в соціал-демократичну партію та сили, які уособлюють минуле тлумачення комуністичних принципів⁶.

До сучасної КПЧМ важко застосувати звичне для партій такого типу визначення – ліва екстремістська партія. На нашу думку, подібна оцінка її ролі та значення була б помилковою. Сучасні чеські комуністи, як мінімум з тактичних міркувань, не згадують про диктатуру пролетаріату чи про світову революцію. Нині чеські комуністи швидше виступають як партія, що дотримується всіх демократичних норм і водночас відстоює ліві постулати в економічній сфері. Однак, і

в сфері економіки КПЧМ не пропагує тотальної націоналізації та повної ліквідації приватної власності. Риторика сучасних чеських комуністів спрямована на захист соціальної справедливості в межах чинного режиму. Боротьба з капіталізмом набула в Чеській Республіці нових форм. Для комуністів капіталістичне зло втілюється в процеси глобалізації. Національна держава, яка відповідно до традиційної комуністичної ідеології, мала б відмерти згідно принципів інтернаціоналізму, стала оплотом, що вимагає захисту від нападок глобалістів. «Комуністичні партії за останні двадцять років надто націоналізувалися»⁷.

Необхідно наголосити, що КПЧМ – стабільна складова сучасної політичної системи Чеської Республіки. Вона постійно долає виборчий бар'єр, маючи стійку (11–18%) підтримку виборців, і регулярно представлена в парламенті держави. На останніх парламентських виборах (2010 р.) найчисельнішу КПЧМ «змістила» з третьої на четверту позицію нова права партія ТОП-09. Завдяки стабільному електорату і членській базі комуністи зуміли зберегти свої позиції, отримавши ту ж кількість мандатів у нижній палаті парламенту. Хоч комуністи стабільно займали третє місце на всіх попередніх парламентських виборах, вони ніколи не входили в уряд. Так, на виборах-1990 комуністи отримали 13,2%. Тоді аналітики пояснювали це «ностальгією за минулим». Втім, комуністи закріпилися в політиці: на виборах-1992 вони здобули 14,1%, на виборах-1996 – 10,3%, у 1998 р. – 11,3%, у 2002 р. – 18,5%, у 2006 р. – 12,8%, у 2010 р. – КПЧМ набрала 11,27%⁸.

Якщо раніше праві партії підтримували капітал як такий, без будь-яких застережень, то сьогодні вони повсюдно виступають проти розмивання ролі національних держав у процесі глобалізації. Держава в їх розумінні має протистояти позанаціональному економічному тиску та наднаціональним інститутам. Ще один парадокс у тому, що в наші дні головними захисниками глобалізації стали соціал-демократичні партії, які виростили, ґрунтуючись на критиці капіталу. Саме соціал-демократи – найбільші прихильники глобального капіталу й інших проявів глобалізація, зокрема ТНК⁹.

Перехід КПЧМ до ідеології націоналізму можна пояснити і тактичними міркуваннями. З середини 90-х рр. ХХ ст. її керівництво чітко усвідомило, що в чеському суспільстві існує значна кількість людей, які не прийняли демократичну систему і водночас не стали прихильниками радикальних лівих політичних поглядів. Після 1998 р. КПЧМ зайняла на політичній сцені місце, що належало раніше правоекстремістській Чеській республіканській партії (лідер Сладек). Після цих змін, як зауважують деякі чеські політологи, про КПЧМ не можна говорити лише як про ліву партію. І хоч вона дійсно привертає до себе виборців з більш лівими поглядами, ніж у прихильників ЧСДП, однак серед її прихильників чимало й тих, кому близькі погляди правого спрямування. І в цьому немає логічної суперечності. Якщо представити існуючий в ЧР політичний спектр у вигляді кола, то правий і лівий сегменти в ньому є сусідами і перетинаються. Дві ідеологічні течії схилиються до необхідності «сильної руки» і проявів ксенофобії¹⁰.

Противники чеських комуністів вважають, що демократичний політичний істеблїшмент припустився непоправної помилки, не пред'явивши їм відразу ж після 1989 р. ультиматум: або партія вибачається перед суспільством за свою попередню діяльність і реформується, або буде заборонена. Демократи, як пише політолог І. Пеге, обмежилися прийняттям «беззубого» закону про злочини комуністичного режиму і партія зайняла своє місце в партійно-політичній системі ЧР. Надії на те, що її основну членську базу складають особи похилого віку, а то-

му вплив чеських комуністів з часом буде слабшати, не виправдалися. КПЧМ є помітним політичним суб'єктом, парламентською партією, однак, володіючи нульовим коаліційним потенціалом, жодного разу не брала участь у формуванні уряду. Тож упродовж посткомуністичного розвитку Чеської Республіки КПЧМ не несе відповідальності за його діяльність.

Більше того, багато партій, заявляючи про своє непримиренне ставлення до КПЧМ, співпрацюють з чеськими комуністами на комунальному рівні. Як опозиційна партія, КПЧМ залучає на свій бік не лише лівих і правих радикалів, а й усіх тих, хто невдоволений сучасною політичною елітою країни.

Політичний прагматизм представників демократичної еліти часто полягає в тому, що на словах вони виступають з антикомуністичних позицій, а на ділі в конкретних питаннях не цураються звернутися за підтримкою до комуністів. Так, наприклад, коли йдеться про вибори складу керівних органів чеського парламенту¹¹.

У регіоні Центрально-Східної Європи КПЧМ представляє собою унікальне явище. У жодній з посткомуністичних країн не існує комуністичної партії, яка, продовжуючи традиції своєї попередниці практично в незмінному вигляді, відіграє настільки помітну роль у партійно-політичній системі країни і користується підтримкою виборців. Сучасні комуністи в Угорщині, Польщі чи, наприклад, у Словенії взяли на озброєння ідеологію і стратегію реформаторських груп, що виникли всередині марксистських комуністичних партій. Вже на початку 90-х рр. ХХ ст. їм вдалося трансформувати свої партії і перетворити їх на масові партії, які наближаються за своїм характером до західноєвропейських соціалістичних чи соціал-демократичних.

Натомість у Чеській Республіці процес вбудовування компартії в нову демократичну політичну систему мав цілий ряд відмінностей. По-перше, КПЧ, переживши партійні чистки після 1968 р., продовжувала залишатися до кінця 80-х рр. ХХ ст. ортодоксальною комуністичною партією. Не можна заперечувати, що в 90-х рр. робилися певні спроби її реформування та перетворення в демократичну ліву політичну організацію. Втім, вони не мали успіху. Причини цього явища чеські дослідники вбачають у нездатності керівництва партії реформувати її та й у відсутності серед членів партії великого бажання підтримати такі реформи.

«Сучасна КПЧМ являє собою специфічну метаморфозу комуністичної машини, модифікована ідеологія якої, разом з тим, забезпечує тісний зв'язок з комуністичною спадщиною і використовує для мобілізації виборців класово зафарбовану, соціально-популістську і етнонаціональну стратегію»¹².

Від усіх комуністичних партій регіону, що трансформувалися, КПЧМ відрізняє більш високий ступінь підтримки виборців та акумуляції протестного потенціалу. За період з 1989 р. чеським комуністам не вдалося здійснити свій внесок у справу трансформації чеського суспільства головним чином тому, що еліти решти політичних партій сприймають КПЧМ як суб'єкт, що загрожує демократичному характеру системи, як позасистемну опозицію, яка не може бути рівноцінним партнером при утворенні урядових коаліцій. Втім, відносно останнього твердження в ЧР немає єдиної думки.

Результати опитування, проведеного Інститутом вивчення громадської думки в грудні 1999 р., показали, що кожний другий опитаний (53%) не згоден з відмовою деяких політиків співпрацювати з КПЧМ у вирішенні суспільних проблем. Правильним таке ставлення вважають 38% респондентів. Противники діалогу з комуністами на перше місце в своїх претензіях до цієї партії ставили її

минуле (42%), 15% характеризували її як екстремістську, стільки ж відмовили їй у довірі. Ще 14% респондентів вказали, що в партії не було проведено змін і вона, як і раніше, така, яка була при соціалізмі. Майже кожний десятий наголосив, що діалог з комуністами немає сенсу. Прихильники діалогу найчастіше пригадували демократичний принцип необхідності взаємодії з кожним політичним суб'єктом (30%). Вони також вказували, що КПЧМ – парламентська партія, 23% підкреслювало, що у неї є багато прихильників, і вона має значні успіхи на виборах. Крім того, 12% опитаних вважали, що КПЧМ – така ж партія, як і всі інші¹³.

Внутрішній розвиток КПЧМ, включаючи негативне рішення референдуму про виключення з її назви означення «комуністична», зовсім не наблизило її до соціал-демократичної платформи, до того, щоб вона стала конструктивною, реформаторською некомуністичною лівою силою. Тож вона втратила електоральну привабливість для певної частини ліво налаштованих виборців, звільнивши місце на лівоцентристських позиціях для іншого системного політичного суб'єкта. У чеському суспільстві таким політичним суб'єктом стала автентична соціальна демократія. Не випадково, як вказує Д. Кунштат, що саме на початок 1993 р. припадає зростання популярності ЧСДП. Тоді в керівництві КПЧМ перемогли неоконсерватори на чолі з М. Гребенчіком, які заблокували процес «соціал-демократизації»¹⁴.

У 1992-1996 рр. КПЧМ з клеймом партії «людей старого режиму» і, всупереч триваючій внутрішній диференціації, швидше зуміла зберегти своїх постійних прихильників, ніж придбати нових. Цей період є також часом її внутрішньої консолідації та закріплення на політичній сцені. Наступний період – 1996–2002 рр. можна назвати часом врівноваження сил, коли голоси виборців, віддані за ліві партії, зрівнялися за чисельністю з голосами тих, хто підтримував правих. Вибори 2002 р. засвідчили зростання симпатій до лівих партій. Серйозним чинником реструктуризації партійного ландшафту стала криза ліберальної політики, зумовлена труднощами економічного розвитку в 1996–1997 рр. Восени 1997 р. розпалася права урядова коаліція. Це була першаластівка, яка засвідчила, що політичні інститути втрачають довіру.

Легітимність режиму ЧР, заснованого на вільних виборах, перестала компенсувати в очах громадськості важкі соціальні наслідки, проведеної ним трансформації. Відчутно зростав контраст між швидкістю демократизації і відставанням від цього процесу формування успішного й ефективного ринкового господарства. Настрої загальної віри в краще майбутнє швидко охопила ерозія, яка зломилася «трансформаційний ентузіазм», приписуваний радикальним реформам і політичним елітам, що їх проводили¹⁵. Програма економічної трансформації почала загрожувати не тільки основним життєвим інтересам окремих груп, а й самому їх існуванню (службовці державних установ, підприємств, кооператори тощо). Виникла загроза гідному існуванню багатьох сімей, які не ідентифікували себе з минулим комуністичним режимом.

Для пояснення успіхів КПЧМ цей соціально-економічний вимір є найбільш значимим. У суспільстві ЧР, як і в інших транзитивних країнах, в 90-х рр. спостерігався очевидний перехід від оцінок характеру системної трансформації, з точки зору цінностей (правильно/неправильно), до оцінок з точки зору інтересів (вигідно/невигідно для мене і для таких же людей, як я).

Ряд чеських соціологів вже з початку 90-х рр., як вказує Д. Кунштат, звернули увагу на протиріччя між т.зв. соціалістичною ментальністю і вільною атмосферою ліберальної демократії та ринкової економіки. Більше свободи (в основному

в сфері економіки) мало своїм наслідком менше рівності в результатах, більше особистого ризику і відповідальності за власну долю, зумовлювало складності вибору. Все це викликало ностальгію за «добрими, старими часами»¹⁶. Ця соціалістична ментальність найглибше корениться в первинних групах, особливо в домогосподарствах, які стикаються з економічними труднощами і не можуть повністю адаптуватися до ринкового середовища. Перша фаза трансформації також сприяла появі категорії тих, хто пристосувався до нових правил способом, який не міг вважатися доказом успіху в житті, а відповідав кримінальним нормам. Порушення чи ігнорування недосконалих законів збільшувало делегімітизацію майнових відмінностей, і не могло бути сприйняте як зразок успіху та справедливого перерозподілу майна.

Деякі групові інтереси, похідні від сприйняття рівня життя, соціального забезпечення групи, положення в статусній ієрархії тощо, як і раніше визначалися відповідно до зразків старої системи, її інститутів і типової етатистської соціальної структури. В умовах радикальних системних змін ці інтереси стали основою для формування соціальної бази політичних інструментів, які захищають збереження старої системи чи її частини (особливо у сфері державного управління економікою). Для цілого ряду значних за величиною суспільних груп, особливо для людей з початковою освітою і внаслідок цього з обмеженими можливостями знайти гідне місце на ринку праці, результати реформ несли в собі загрозу самому їх існуванню і «не підйомнуважкість», яка викликала бажання відмовитися від свободи, щоб знову знайти відчуття безпеки, позбутися від невпевненості в завтрашньому дні, які є невід'ємною складовою частиною свободи»¹⁷.

Популярність КПЧМ помітно зросла після виборів 1998 р., коли серед лівих сил виявилось і отримало свій розвиток протиріччя, яке Д. Кунштат визначив наступним чином: політика еліт проти групових інтересів¹⁸. Некомуністична ліва сила, тобто ЧСДП, була поставлена перед вибором: чи отримати народну підтримку, чи продовжити трансформацію суспільства.

Соціальна демократія, що зміцнювала свої позиції, в тому числі і внаслідок ізоляції КПЧМ, прийняла рішення продовжити реформаторський курс, дуже болісний для більшої частини ліво орієнтованих виборців. Відчуження лівих еліт від власного електорату послабило їх політичну підтримку і сприяло послідовному пошуку альтернативи на виборах в лоні неокомуністичної соціальної демагогії. Д. Кунштат припускає, що КПЧМ саме тоді стала (незважаючи на відсутність харизматичного вождя) центром тяжіння для колишніх виборців інших лівих і радикальних правих політичних суб'єктів, що втратили підтримку виборців. До неї також частково перейшли голоси, які зазвичай отримували на виборах чеські соціал-демократи.

Недавні успіхи КПЧМ на виборах зумовлені також і цілком очевидними причинами. Партія має в своєму розпорядженні сильний дисциплінований і стабільний електорат з відносно високою «світоглядною» ідентифікацією і відносно рівномірною підтримкою у всіх чеських регіонах. Особливо багато прихильників у КПЧМ на півночі Чехії і Моравії. Партія чеських комуністів має міцну, стабільну і розгалужену інфраструктуру, безконкурентну мережу первинних організацій, фінансову незалежність, масову членську базу. КПЧМ безперечно займає автентичне місце в структурі конфліктних соціальних ліній, які склалися в чеському суспільстві після 1989 р.¹⁹

Приблизно з другої половини 90-х рр. у Чехії доволі сильно проявляється вплив соціального розшарування на електоральну поведінку населення. Однак, не

лише соціально-класові причини сприяють утриманню КПЧМ зазвичай на третьому місці за популярністю серед електорату. Чималу роль у цьому відіграє також «політична спадковість». Встановлено, що на вибір виборців значною мірою впливає сім'я в цілому і приклад батьків, зокрема.

Отже, за оцінками ряду чеських дослідників, КПЧМ є, з одного боку, партією з чітко вираженою ідеологічною, світоглядною платформою, яка базується на марксистських цінностях робітничого класу, а з іншого – масовою об'єднуючою організацією – партією соціальної інтеграції. КПЧМ часто характеризують як позасистемну опозиційну партію, недемократичну за своєю природою, яка загрожує існуванню чинного режиму. Вказані положення – основа вимог про її політичну ізоляцію і навіть про заборону діяльності. Ці спроби неодноразово робили, починаючи з 1990 р., продовжуються вони й нині, попри те, що поки не мали успіху. У відповідь на чергову кампанію, спрямовану проти КПЧМ, що розгорнулася взимку 2011–2012 рр., Міністерство внутрішніх справ і юстиції не рекомендувало уряду висувати пропозицію про скасування діяльності КПЧМ. Фахівці з боротьби з екстремізмом прийшли до єдиної думки про те, що не можна обмежувати дії політичної партії, якщо вона не загрожує демократичній системі, правам і свободам громадян.

1. *Offe K. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe / K. Offe // Social Research, 1991. – Vol. 58. – Winter. – P. 867.* 2. *Федорчак Т.П. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри: монографія / Федорчак Т.П. – Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського національного університету нафти і газу, 2012. – С. 292-295.* 3. *Pehe J. Demokracie bez demokratů / Pehe J. – Praha: Prostor, 2010. – S. 172.* 4. *Ibid. – S. 173.* 5. *Krejčí O. Novákniha o volbách / Krejčí O. – Praha, 2006. – S. 117.* 6. *Havlik V. Krizevládnuti České republiky. Analýza působení volebního a stranického systému a návrh možných řešení / V. Havlik, L. Kopeček // Politologický časopis. – Praha, 2008. – № 3. – S. 200.* 7. *Pehe J. Цит. праця. – S. 174.* 8. *Voter Turnout in Western Europe since 1945. – Stockholm, 2004. – S. 93-94; Vysledky voleb [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volby.cz>.* 9. *Kunštát D. Veřejná podpora KSČM poroce 1989: historický výchoďiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy / D. Kunštát [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.blisty.cz/files/2006/ksm/cvvm-kunstat_ksm.pdf* 10. *Pehe J. Цит. праця. – S. 176.* 11. *Offe K. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe / K. Offe // Social Research, 1991. – Vol. 58. – Winter. – P. 869.* 12. *Kunštát D. Veřejná podpora KSČM poroce 1989: historický výchoďiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy / D. Kunštát [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.blisty.cz/files/2006/ksm/cvvm-kunstat_ksm.p* 13. *Vodička K. Politický systém České republiky / K. Vodička, L. Cabada. – Praha, 2007. – S. 307.* 14. *Kunštát D. Veřejná podpora KSČM poroce 1989: historický výchoďiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy / D. Kunštát [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.blisty.cz/files/2006/ksm/cvvm-kunstat_ksm.pdf* 15. *Vodička K, Cabada L. Цит. праця. – S. 15.* 16. *Šimůnek P. Alarm, blíží se Paroubek / P. Šimůnek // Hospodářské noviny. – Praha, 2010. – 28. leden.* 17. *Vodička K, Cabada L. Цит. праця. – S. 293.* 18. *Krejčí O. Цит. праця. – S. 118.* 19. *Pehe J. Цит. праця. – S. 105.*